FKF
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
SOSYALİST FİKİR KULÜBÜ

Kapitalizm

TÜSTAV

Bu yazı S B F Sosyalist Fikir Kulübü Bilimsel Araştırmalar ve Eğitim Kolu tarafından hazırlanmıştır.

TÜSTAV

FKF
SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ
SOSYALİST FİKİR KULÜBÜ

YAYINLARI. Sayı : 4

Ankara - Şubat - Mart 1968

11A/1780 ERKAN KILIÇAY

ÖNSÖZ

Bu ve bundan sonraki kitapçık, marksist görüş açısından kapitalizmi çözümlemeye ayrıldı. Çözüm, iki bölümde yapılacak. Birinci bölümde, doğuşundan İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar kapitalizm incelenecek. Kapitalizmin - ya da bugünkü adıyla emperyalizmin - askerî işgal yöntemini bıraktığı ve daha kurnazca yollara başvurduğu, İkinci Savaş sonrası dönemi ise, ikinci bölümde yer alacak.

Biz Türk sosyalistleri, kapitalizmin emperyalizmden ayrı birşey olmadığına, emperyalist zincirin ancak kapitalist düzeni ortadan kaldırarak kırılabileceğine inanıyoruz. Emperyalizm, kapitalizmin belli bir aşamasında sahip olduğu bir özellik ve yıkılmasını geciktiren bir emniyet supapıdır.

Şöyle bir haklı soru sorulabilir : "Kapitalizmin ne olduğunu anlamak için daha önceki ekonomik sistemleri; ilkel topluluğu, köleliği, feodaliteyi ya da yeryüzünün değişik bölgelerinde yer almış bulunan üretim biçimlerini incelemek gerekmez mi?"

Eski sistemleri ele almayışımızın başlıca üç nedeni var : İlk olarak, özel bir çalışma istiyen bu incelemenin, küçük broşürler çerçevesinde yapılabileceğini sanmıyoruz.

Öte yandan, içinde bulunduğumuz dönem, dünya kapitalizmine karşı savaş dönemidir. İnsanın, savaşacağı sistemin hangi sistemlerin tarihi sonucu olduğunu bilmesi her ne kadar gerekliyse de, önemli olan savaşacağının kim olduğunu bilmesidir. Dövülecek adamın daha önce yaptığı kavgaların safahatını öğrenmektense, yapacağı son kavgadaki gücünün ne olduğuu anlamak daha yararlı herhalde.

Asıl önemli olan üçüncü neden ise şudur : Bu kitapçıklar, Türkiyeliler için yayınlanıyor. Türkiye ise, her ne kadar bugün uluslararası kapitalizmin çerçevesine girmişse

de; tarihi boyunca, bilinen Avrupa şemasından daha değişik bir gelişim geçirdiği açıktır. Asya üretim biçimi tartışmaları gerçi henüz bir açıklığa kavuşmamıştır. Ama, klâsik Avrupa şemasının dışında değişik bir gelişmenin yer aldığında kimsenin şüphesi yoktur. Bu yüzden, - hiç olmazsa bugün için - Türk Sosyalistlerini ilgilendiren tek sistemin kapitalizm olduğunu söylemek yerinde olur.

Kapitalist sistemi incelemeye geçmeden önce "marksist iktisat teorisi" ne kısaca değineceğiz. Ancak, "marksist iktisat teorisi" denilince, insanın aklına kesin sınırlarla diğer konulardan ayrılmış bir dar alan gelmemelidir. Her ne kadar bazı iktisatçılar (1) Marks'ın salt iktisatçı yönünün incelenebileceğini ve bu inceleme sırasında sosyo-ekonomik çözümlemelerin bir yana bırakılabileceğini savunmuşlarsa da biz diyalektik yönteme tam sadık olabilmek için, marksist iktisat teorisinin, marksizmin diğer yanlarından ayrılarak incelenmesinden yana değiliz. Marksizm bir bütündür.

İncelemede, fazla rakam vermekten kaçındık. Aslında kapitalizmin ve "ilâç yutmuş" kapitalizmden başka birşey olmıyan emperyalizmin marifetleri hakkında her yerde binlerce rakam bulmak mümkündür. Okunmıyacak tablolarla sayfaları doldurmak yerine; sınırlı yerimizi, sosyalist mücadele yönünden önemli gördüğümüz kapitalizmin bugünkü eğilimlerinin açıklanmasına ayırdık.

TUSTAV

(1) **Sözgelimi, Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu, "İktisadî Büyüme" adlı doçentlik tezinin önsözünde, salt "iktisatçı Marks"ın incelenebileceğini savunmaktadır.**

DEĞER VE ARTIK - DEĞER NEDİR?

Değer nereden doğar?

Marksist iktisat teorisi, değeri emek yoluyla açıklar. Marks, "kullanıma yararlı bir şeyin, sırf ve ancak, bu şeyde nesneleşmiş, madde haline gelmiş, soyut insan emeği bulunduğu için, bir değeri" olduğunu söyler (2). Ayrıca, anti-marksistlerin değer teorisini tahrif edeceklerini önceden sezmiş gibi şunları da ekler :

"Ceket, keten bezi, v.s. ye girmiş bulunan bütün farklı faydalı emeklerin toplamını çıkaracak olursak, geriye, insanın hiçbir etkisi olmadan, tabiat tarafından sağlanan maddî bir öz kalır. İnsan üretim sırasında sadece, tıpkı tabiatın yaptığı gibi, bu öz üzerinde işlemde bulunabilir, yani ancak maddelerin, şekillerini değiştirebilir. Dahası var. Bu şekil verme işinde insan devamlı olarak tabiat kuvvetlerinin yardımlarından yararlanır. Demek oluyor ki, emek kendisi tarafından üretilen (...) maddî zenginliğin biricik kaynağı değildir; (...) maddî zenginliğin babası emek ise, toprak da anasıdır. (3)"

Kullanım - değeri ve değişim - değeri nedir?

Kullanım - değeri, insan ihtiyaçlarını gideren, kullanılmaya elverişli bütün şeylerde bulunur ve marksist iktisatta bu terim, genel olarak, "şey" yerine kullanılır. Bilindiği gibi; ekmek, sandalya, kitap, tüfek, elma gibi maddeler, değişim olmaksızın mal olma niteliğine sahip değildirler. Ancak değişim başladıktan sonradır ki, bu maddeler mal haline gelmişlerdir. İşte kullanım - değeri, kapitalizmden önce de insan ihtiyaçlarını gideren bütün maddelerde vardır. Kapitalist dönemdeki değişim, kullanım - değerinin içinde bulunan zıddını - yani değişim değerini - ondan ayırmış ve ona egemen duruma getirmiştir.

Değişim değeri, malların emek ürünü oluşlarından doğar. Malların değişim - değerleri, içlerinde maddeleşmiş bulunan insan emeği ile ölçülür. "Harcanan emeğin kendisi, kendi devam süresi ile hesaplanır, ve emek harcama süresinin de ölçüsü saat, gün, v.s. gibi belli zaman parçalarıdır (4)". Ancak söz konusu olan emek, toplumsal ortalamaya göre, o malın üretimi

---

(2) Karl Marx, (Selik), "Kapital" Cilt 1, Kitap 1, Sol Yayınları, Ankara 1966, s. 28

(3) aynı eser, s. 36

(4) aynı eser, s. 28

için gerekli olan emektir. Yani, "bir kimse ne kadar tembel ya da becerik-siz biri olursa, bunun ürettiği malın, o malın tamamlanması için o kadar fazla zamana ihtiyaç olacağı için, o kadar çok değerli olacağı" sanılmamalı-dır (5). "Toplumsal olarak gerekli çalışma zamanı, herhangi bir kullanım değerini toplumun o sıradaki normal üretim şartları altında, toplumun sa-hip bulunduğu ortalama hüner derecesi ile çalışma yoğunluğuna göre elde edebilmek için, harcanması gerekli çalışma zamanıdır. (6)"

Artık - değer nasıl elde edilir?

Marks, artık - değeri ve onun sermayeye dönüşümünü emek - değer teorisinden yola çıkarak açıklar. Otomobil, traş makinesi, masa gibi, işgücü de bir maldır. Daha önce mülksüzleştirilen emekçi (7), geçimini sağlamak için emeğinden başka hiçbirşeye sahip olmadığı için, belirli bir ücret karşı-lığında emeğini kapitaliste satar. İşgücünün değerinin işçiye tam olarak ödendiğini varsayalım. Bu değer, diğer bütün malların değeri gibi, kendisi-nin yeniden üretimi için gerekli unsurlarla belirlenir. İşçi bir gün çalışabilme gücünü kazanmak için bir şeyler yiyecektir, bir şeyler giyecektir, bir yerde barınacaktır ve kapitalistin ilerde ihtiyaç duyacağı yeni işçiler yetiştirmek için aile kurup, çocuk büyütecektir. Bütün bunlar için işçiye gerekli olan şeylerin toplamı, bize işgücünün değerini verir.

Ancak, işgücünün diğer bütün mallardan ayrıldığı bir nokta vardır : Üretime sokulduğu zaman işgücü, ürettiği çamaşır makinesine, demir boruya, tuğlaya, kumaşa kendi değerinden daha fazla bir değer katar. Öteki bütün mallar, yani kömür, demir, kauçuk, v.s. gibi hammaddeler ya da çekiç, do-kuma tezgâhı, yüksek fırın gibi iş-araçları, ürettikleri ürüne kendi değerleri kadar değer katabilirler. Oysa, işgücü kendi değerinden daha fazla bir de-ğeri ürettiği ürünlere verir.

Bu açıdan bakıldığında bir malın değerini iki bölüme ayırabiliriz :

1. Değişikliğe uğratılmış hammaddelerin değeri + Üretim sırasında kullanılmış olan makinelerin o mala düşen aşınma payı + O malda mad-deleşen işgücünün değeri (8).

---

(5) aynı eser, s. 29

(6) aynı eser, s. 29

(7) **Mülksüzleştirme, ilerki sayfalarda "Kış uykusundan uyanış" başlığı altında açıklanmıştır. Daha geniş bilgi için "Kapital"in beşinci kitabının 155-195. sayfaları arasına bakınız.**

(8) **Marks'ın "işgücü" ve "emek" terimleri arasında yaptığı çok önemli ayı-rım için "Felsefenin Sefaleti" adlı eserinin 46-85. sayfaları arasına ve özellikle 58. sayfaya bakınız.**

2. Artık - emeğin yarattığı değer.

İşte bu artık - emeğin varlığı, yani işgücünün kendi değerinden daha fazla bir değer yaratabilme özelliği; çalışmadan, emek harcamadan yaşıyan bir sınıfın ortaya çıkmasına sebep olur. (9) Artık - emeğin yarattığı değer, artık - değer adını alır ve esasen "çeşitli ekonomik toplum şekillerini birbirinden, örneğin, köleliğe dayanan toplumu ücreti emeğe dayanan toplumdan ayırdeden şey, sadece, işte bu artık - emeği doğrudan doğruya üreticisi olan kimsenin, işçinin, elinden alma şeklidir (10)".

Alışverişten artık değer doğar mı?

Bazı iktisatçılar, sermayenin emek tarafından yaratılmadığını; kapitalistlerin ucuza aldıkları malları, hammaddeleri ya da işgücünü pahalıya satmalarından doğduğunu öne sürerler. Bir an için öyle olduğunu düşünelim. Bütün satıcıların mallarını yüzde on fazlasına sattıklarını kabul edelim. Göreceğiz ki, bütün satıcılar değişim sürecinin başka bir safhasında alıcıdır. Yüz liralık ayakkabıyı yüzon liraya satan ayakkabıcı, ertesi günü gidip yüz liralık kumaşı yüzon liraya alınca işlerin Kondiyak'ın ya da Nüymın'ın dediği gibi olmadığını görür.

Bir başka gurup iktisatçı da, artık - değerin emek ürünü olmayıp, sermaye tarafından yaratıldığını ve dolayısıyla artık - değerin üretim sürecinden sermayenin alması gereken pay olduğunu öne sürer. Marks, sermayenin değil artık - değer yaratmak, bizzat kendisinin emek tarafından yaratıldığını ispatlıyarak, bu ikinci gurubun iddialarını da çürütür.

Namuslu bir alışveriş mi, yoksa hırsızlık mı?

Açıklamalarımızın bu noktasında bir yeni aşamaya geçiyoruz. İşçi ile kapitalist arasındaki emek satışını, artık eskisi kadar iyimser yorumlamamıza pek imkân kalmadı. Daha önce, bu emek alışverişinin basit bir alış-veriş olduğunu varsaymıştık. Oysa şimdi görüyoruz ki; kapitalist, işçiye ikinci gün

---

(9) **Artık-emek, ilk sınıflı toplumun doğuşundan itibaren vardır. Sınıfları ortaya çıkaran artık-emek, klâsik anlamda kâr haline ise, ancak kapitalist düzen içinde dönüşebilir.**

(10) **Kapital, Cilt 1, Kitap 2, s. 123**

verdiği ücreti, bizzat onun bir gün önceki emeğinden çaldığı artık-değerden vermektedir. İşçi kadın, bir gün önce kapitaliste yirmi liralık dantela örmüştür ve on lira almıştır. Aynı işi bugün de yapan kadının eline tutuşturulan on lira, dün yaptığı dantelaların dün kendisine ödenmiyen kısmıdır.

Demek ki, kârın haklı birşey olduğunu göstermeye çalışırken, onu sermayenin **imsak**'ına bağlamak; yani sermayenin, kapitalistin kendisini birtakım zevklerden mahrum ederek, para harcamamasından doğduğunu öne sürmek, düpedüz yalancılıktır.

O halde..

Sonuç olarak şuna varıyoruz : Kapitalizm, gerek doğarken ve gerekse işleyişi sırasında talan ve hırsızlıkla kolkola dolaşan bir sistemdir. Talanını ve hırsızlığını sürdürebilmek için, gerektiğinde zora başvurur. Zaten "zor, başlıbaşına ekonomik bir kudrettir" ve "yeni bir topluma gebe olan her eski toplumun ebesidir (11)".

Şimdi sıra, bu kapitalist düzenin nasıl doğduğunu incelemeye geldi.

TÜSTAV

---

(11) Kapital, Cilt 1, Kitap 5, s. 210

KAPİTALİZMİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Kapitalizm ne zaman ve nasıl ortaya çıktı?

"Kapitalist üretimin ilk belirtileri ile gelişigüzel bir şekilde bazı Akdeniz şehirlerinde daha 14. ve 15. yüzyıllarda karşılaşılmakla beraber, kapitalist dönem asıl 16. yüzyılla başlar (12)"

Avrupa' da, feodalitenin yıkılışını ve kapitalizmin doğuşunu hazırlıyan koşullar, daha 11. yüzyıldan itibaren yer almaya başladı. İçine kapanık Ortaçağ şatoları ve salt kendilerine yetecek kadar üretim yapan şehirler, ticaretin gelişmesiyle birlikte sallanmaya başladılar.

Ortaçağ boyunca durgunlaşan ticaretin yeniden daha gelişmiş biçimde ortaya çıkmasının birinci nedeni, haçlı seferleri sonunda doğu ticaret yollarının açılmasıdır. Bundan başka, Rusya ırmakları yoluyla güneydoğuya inen iskandinav kavimleri de, ticareti geliştiren bir başka etken olmuştur.

Çözülüşü şiddetlendiren en önemli olay ise, 15. yüzyılda yer alan büyük keşiflerdir. Gerçekten de, yeni bulunan topraklardan getirilen çok miktarda altın, ticareti temel faaliyet haline geçirivermiştir.

Ticaretin yeniden gelişmesiyle birlikte, sadece kendi ihtiyaçlarını karşılıyacak kadar üretim yapan feodal şatolar ve onlara bağlı köylülerle şehirlerdeki el zanaatkârları, genişliyen pazarlara mal yetiştiremez oldular. Ticaretin talep ettiği malları üretecek bir yeni üretim biçimine gerek duyuldu.

Öte yandan, Avrupa'da altın miktarının artmasıyla birlikte herşeyin fiyatı yükselmiş; feodal beyler, tantanalı hayatlarına para yetiştiremez olmuşlardı. Toprakları satarak ticaret yapmak daha kârlı olacaktı. Ayrıca, özellikle İngiltere'de gelişen dokuma sanayii, koyun yetiştirmeyi oldukça kârlı bir hâle getirdi. Beyler ya da onların topraklarını satın alanlar, köylüleri oturdukları ve çalıştıkları yerlerden sürdüler; ve koyun yetiştirmeye başladılar.

Feodalite artık çöküyordu.

Kış uykusundan uyanış

Feodalite düzeninin uzun bir döneminde, kendi içine kapanmış şehirlerdeki üretim, el zanaatkârları tarafından ve loncaların kendilerine özgü sınırları içinde yapılıyordu. Fazla üretimi ve fiyatların düşmesini önlemek için, loncalar çok sıkı kurallar yerleştirmişlerdi. Oysa ticaret, sınırlı bir mal üretimi ile yapılamazdı.

---

(12) Kapital, Cilt 1, Kitap 5, s. 159

Loncaların yıkılışı, manüfaktürle başlar. Manüfaktür; işlerin gene el zanaatı biçiminde yapıldığı, fakat bu el zanaatkârlarının bir sermaye tarafından bir araya getirildiği bir sistemdir. Manüfaktürün en önemli katkısı, işbölümünü geliştirip, basitten başlıyarak makine kullanımına yol açmış olmasıdır.

Kapitalist, manüfaktürde şunu görmüştür : İşi ne kadar böler ve işçiyi ürünün küçük bir parçası üzerinde ne kadar yoğun çalışmaya sevkedebilirse, kârı o kadar fazla olmaktadır. O halde; daha fazla sayıda işçi alıp, işbölümünü genişletmelidir.

İşçi bulmak ise, artık kolay bir iş haline gelmiştir : Topraklarından sürülen köylüler, derebeylerinin şatolarından kovulan uşak ve hizmetçiler, dinde reformun sonucu olarak kilise topraklarının yağmasıyla, bu topraklardan kovulan köylüler, kısa zamanda, manüfaktürün ihtiyacı olan proletaryayı meydana getirmiştir.

Modern endüstri doğuyor

Sanayi devrimi, buhar enerjisinin üretimde kullanılışı ve manüfaktürün sağladığı teknik işbölümü sayesinde meydana gelmiştir. İşbölümü, önceki niteliğini yavaş yavaş değiştirdikten ve manüfaktür işçisi kullandığı iş-aracına sadece enerji sağlamaya başladıktan sonradır ki, insan emeğinin yerine makine kullanılabilir hale gelmiştir.

Makinenin kullanılışını izliyen safha, makineleri de makinelere yaptırma dönemidir ve ancak 1850 lerde muazzam demiryolları ve okyanus vapurları inşa etme zorunluğu ile ortaya çıkmıştır.

Kapitalizm, tekniği neden geliştirdi?

Sanayi devriminin başlamasından tekelci piyasanın yerleşmesine kadar olan dönemde; teknik çok hızlı gelişmişti. Bu hızlı gelişmenin tek dürtüsü kapitalistlerin daha fazla kâr elde etme isteğiydi. Gerçekten de yeni bir tekniği uygulayan kapitalist, o yenilik bütün ekonomide genelleşinceye kadar yüksek kârlar sağlıyordu. Yeni metodla mal daha ucuza elde ediliyor ve eski teknikle üretilen malların fiyatıyla, yani daha yüksek fiyatla satıldığı için bir süre kapitaliste fazladan bir kâr sağlıyordu. Ama bu, yenilik genelleşinceye kadar sürüyordu. Herkes birden malı daha ucuza üretmeye başlayınca, rekabet dolayısıyla fiyatlar da düşüyordu.

Madalyonun öteki yüzü

Kapitalistlerin kârının kaynağının artık-değer olduğunu görmüş bulunuyoruz. Kapitalist, işçiden gaspettiği artık-değeri ne kadar arttırırsa, kârı da o kadar genişler. Artık-değer, mutlak ya da nisbi olarak arttırılabilir.

Mutlak artık-değer, işgününü uzatarak büyütülebilir. Kolayca görüleceği gibi, işgünü iki bölümden meydana gelir :

1. İşçinin kendi varlığını koruması için gerekli tüketim araçlarını satın alabilmesine yetecek kadar olan bölüm; bu bölümde harcanan emeğe "gerekli-emek" adı verilir.

2. İşgününün geri kalan bölümü; ki bu bölümde harcanan emeğe "artık-emek"; bu emeğin yarattığı değere de "artık-değer" denir.

İşte, kapitalist işgününü ne kadar uzatırsa, bu ikinci bölüm o kadar genişler. Genellikle, işgücünün yaşıyabilmesi, yeniden-üretimi için gerekli emek miktarı büyük ve hızlı değişiklikler göstermez. Böylece, kapitalist, yirmidört saatle sınırlı olan işgününün sınırlarına ulaşmak için sonsuz bir istek gösterir.

Kapitalizmin gelişmesi sırasında, bu artık-emeğe duyulan açlık öylesine artmıştı ki, özellikle İngiltere'de o yıllardaki çalışma şartlarının kölelik dönemindeki vahşetten pek farklı olduğu söylenemez. Bu dönem, beş yaşından itibaren çocukların geceyarısı yataklarından zorla çıkarılıp çalıştırıldıkları, birer saatlik iki yemek molası dışında hiç uyumadan otuz saat sürekli olarak çocuk emeğinin kullanıldığı, insanların kötü hayat şartlarının etkisiyle boylarının kısalıp vücutlarının eğri büğrü hale geldiği, madenlerde kadınların gece gündüz demeksizin zorla çalıştırıldığı, dantela yapımında çalışan her sekiz kadından birinin verem olduğu, açlık ve salgın hastalıkların ortalığı kasıp kavurduğu, bir odada 16 kişinin barındığı ve tüm olarak insanlığın kendisine yabancılaştırıldığı bir korkunç dönemdir. (13)

Nisbi artık - değer nasıl üretilir?

Yukarda, artık-değeri arttırmak için iki yol olduğunu söylemiştik. Gerçekten de kapitalist, işgününü uzatarak elde ettiği mutlak artık-değerin yanına, "gerekli-iş" zamanını kısaltarak ve kısalttığı kadar zamanı artık-değer üretimine ekliyerek kârını arttırmaktan pek memnun olacaktır. Peki ama, beyefendiyi pek memnun edecek bu "kısaltma" nasıl başarılacaktır?

Gerekli-emeğin, işgücünün yeniden üretimi için tüketilmesi zorunlu olan malları almaya yetecek çalışma süresi olduğunu biliyoruz. Sözgelimi, bir fabrika işçisinin, bir gün yaşıyabilmesi ve ailesinin ihtiyaçlarını giderebilme-

---

(13) Marks, özellikle İngiltere tarım ve sanayiinde yer alan ve bugünün insanı tarafından olağanüstü olarak karşılanan, fakat aslında kapitalizmin doğarken insanlığa hediye olarak getirdiği bu olayları, tek tek delillere dayanarak, "Kapital"de anlatır. Kaynakları, doktor raporları, fabrika müfettişlerinin gözlemleri, bizzat fabrikatörler ve onların parlâmentodaki temsilcileri tarafından yapılan açıklamalardır.

si için on liraya ihtiyacı olsun. Ve de işçi bu on liralık değeri, dört saatlik bir çalışmayla üretebiliyor olsun. Kapitalist, daha önce sekiz saat çalıştırıp on lira verdiği işçiye, ekmeğin, peynirin, soğanın çocuk mamasının fiyatı düştükten sonra, daha düşük bir ücreti ödemekte gecikmiyecektir. O halde işgücünün değerini düşürmek için yapılacak ilk iş, işçinin zorunlu olarak tükettiği malları üreten kesimlerdeki emeğin verimliliğini yükseltmek ve böylece bu ekmeğin, peynirin, kuru fasulyenin fiyatını düşürmektir. Emeğin verimini arttırmanın yolları çeşitlidir : İşbölümü ve işbirliğini geliştirmek, makineli üretime geçmek, emeğin harcanma yoğunluğunu arttırmak gibi.

Demek ki, sonuç olarak şunu söyliyebiliriz : Kapitalist düzeni yöneten ilk kanun, şudur : "En çok kâr elde etmek için, hiçbirşeyden çekinmeyiniz!" Fakat o da ne : İşler karışıyor galiba..

TÜSTAV

KAPİTALİZMİN MİDESİ BULANIYOR

Kapitalizmin tarihi görevi nedir?

Evrendeki herşey gibi, kapitalizm de "bugün var, yarın yok" felsefesine uygun bir sosyo-ekonomik sistemdir. İlkel toplum, köleci toplum, feodal toplum nasıl doğup, gelişip ortadan kayboldularsa kapitalizm de kendi içindeki zıtlıklar dolayısıyla yıkılacak ve yerini sosyalizme bırakacaktır.

Bunlar bilinen şeyler. Ancak, önemli olan kapitalist toplumun içindeki çelişmeleri doğru olarak ortaya koyabilmek. Bunların bir kısmı, deva bulmaz zıtlıklardır ve kapitalizmi yıkacak olan, asıl işte bunlardır.

Kapitalizmin temel zıtlığı, üretim toplumsal olduğu halde, üretim araçları mülkiyetinin tek tek kişiler elinde olmasıdır. Aslında bu çelişme, kapitalizm döneminde ortaya çıkmamış, kapitalizm bunu sadece şiddetlendirmiştir. Gerçekten de üretim, ilk varolduğu andan itibaren toplumsal, birlikte yapılan bir eylemdir. Ama, kölelik döneminden başlıyarak üretim araçlarının mülkiyeti tek tek kişilere ait olmuş, bu durum kapitalizme kadar devam etmiştir. Kapitalizm, zıtlığı iki yanından birden şiddetlendirmiştir. Bir yandan binlerce işçinin çalıştığı dev fabrikalar kurup, bir tek malın üretimini birçok ele vererek üretim sürecini alabildiğine toplumsallaştırırken, öte yandan da fabrikaların, toprakların, dev preslerin, yüksek fırınların mülkiyetini ve dolayısıyla bütün zenginlikleri gittikçe küçülen bir gurup insanın tekeline sokmuştur.

Demek ki, kapitalizmin tarihi görevi, toplumsal üretim ile özel mülkiyet arasındaki temel çelişmeyi şiddetlendirmek ve sınıfsız toplumun üzerinde yeşereceği üretim güçlerini hazırlamaktır.

Kapitalist sistemde denge yoktur

Bir ekonomik sistemin dengede durabilmesi için, üretilen malların satılması gerekir. Oysa, ülkede yaşıyan insanların büyük çoğunluğunu meydana getiren emekçilerin, kendi ürettikleri malları satın alacak paraları yoktur. Öyle ya, herşeyin değerine satıldığını varsayıyoruz madem; işgücü, kendi değeri kadar ücret alacaktır, ama kendi değerinden daha fazla bir değer katığı malların satın almaya ücreti yetişmiyecekti; çünkü ürettiği malın değeri kendisine ödenmemiştir.

TÜSTAV

Yaratılan değerin bir kısmı emekçilere, bir kısmı da kapitalistlere gitmiştir. Emekçilerin ellerindeki bütün para yeniden tüketim maddeleri talebi halinde piyasaya dönecektir. Oysa kapitalist sınıf, elindeki paranın bir kısmını harcamıyacak, böylece bir kısım mallar da satılamıyacaktır. Emekçiler aç gezerken; birçok mal depolarda çürüyecektir.

Öte yandan, kapitalist üretimin ihtiyaçları karşılamaya değil de, kâr sağlamaya yönelmesi ve bu yüzden ekonomik kesimler arasında doğan anarşi de, dengeyi bozacaktır.

Son olarak, kapitalist firmalar, sürekli olarak fazla üretim yapma eğilimindedirler. Bu eğilimin gerçek nedeni şudur : Firmaların tek tek uyguladıkları yeni teknikler önce kendilerine fazladan kârlar sağlasa da, bu teknik bütün ekonomiye genelleşince ortalama kâr oranı düşer; çünkü artık bir malın üretiminde kullanılan emek miktarı azalmıştır. Kapitalistler, birim malın fiyatındaki bu düşme karşısında, elde ettikleri toplam kâr miktarını düşürmemek için daha fazla mal üretip satmaya bakarlar. Daha önce bin metre kumaş üreten kapitalist, ürettiği kumaşın değeri düşünce, eski kârını yitirmemek için bin metreden fazla kumaş üretmeye ve satmaya çalışacaktır ve tabiî satamıyacaktır.

Kapitalizmin özünde bulunan bu özellikler, onun sürekli buhranlarla karşılaşmasına sebep olmuştur. Onsekizinci yüzyıl boyunca, kapitalist sistem, yaklaşık olarak on yılda bir gelen sürekli buhranlarla karşılaşmış, oldukça şiddetli sallantılar geçirmiştir.

Gerçekten de, kapitalist iktisatçıların bütün iddialarına rağmen, kapitalist üretimin ve değişimin fiyat mekanizması tarafından dengede tutulamadığı ve ekonomi dışı bir müdahele olmadıkça sürekli olarak çalkalandığı görülmüştür.

Kapitalist buhranların yapısı

Bir buhran başlıca dört bölümlüdür : Sıkışma, çöküntü, tekrar eylemin başlaması ve gelişme. Buhranın kendisini şiddetle duyurduğu çöküntü döneminde, elde kalmış birçok mal imha edilir. 1929 buhranında milyonlarca insan kahve içecek kadar para bulamazken, kahveler lokomotiflerde kömür yerine yakılmıştı (14).

---

(14) **Gaetan Pirou, (A.H. Başar), "Kapitalizmin Buhranı", Dün ve Yarın Yayınları, İstanbul, 1935, s. 5**

Tekrar eylemin başlıyabilmesi için kapitalistler üretim araçlarını yenilerler; ancak bu yenileme sayesindedir ki, talep seviyesi arzı karşılıyabilecek hale gelir. Üretim araçlarını yenilemenin diğer amacı, maliyetleri düşürmektir. Oysa maliyetleri düşürmek, ancak bol ve ucuz hammadde bularak ve çalıştırılan işçi sayısını azaltarak mümkün olur.

İlâçlar bulunuyor

Kapitalizm, mide bulanmasına karşı iki ilâç buldu : Tekelcilik ve emperyalizm. Bu iki ilâç, gerçekten de kapitalizmin bulantısını hiç olmazsa bir süre için geçirdi. Daha sonraki yıllarda ise, korkunç bir buhranla karşılaşan kapitalizm, bu iki ilâcın yetmediğini görüp, ithâl malı bir ilâç getirtti.

Yeni ilâcın formülü marksist eleştiriden çıkarılmıştı.

TÜSTAV

İLÂÇ YUTMUŞ KAPİTALİZM

Kapitalist sistemin temellerinden biri olan rekabet, kendi kendini yemiş ve tekelleri yaratmıştır. Küçük firmalar büyüklerin rekabetine dayanamamış, ölüm kalım yarışmasında büyük balıklar tarafından yutulmuşlardı. Sanayideki merkezileşme ve tekelleşme, bankalara yayılmış, bankalarda merkezileşen sermaye, sanayideki merkezileşmeyi daha da hızlandırmıştı (15).

Tekel, "malların yüksek fiyatla satışını sağlamak ve tabiî yüksek kazançlar elde etmek maksadile, üretimi ve bir ya da birçok sanayi kollarındaki üretimin önemli bir kısmının sürümünü elinde toplıyan kapitalistlerin kendi aralarında anlaşmaları, bir araya gelmeleridir (16)".

Tekellerin bugün ne kadar güçlü olduklarını belirtmek için şu birkaç rakamı verelim : Amerika Birleşik Devletleri'nin ağır maden sanayii, sekiz tekelin egemenliğindedir. Otomobil sanayiinde üç tekel piyasayı paylaşmıştır. Düpon dö Nömur firması kimya sanayiini elinde tutar. İngiltere'de bir tekel kimya ürünlerinin onda dokuzunu, boya üretiminin beşte ikisini ve hemen hemen bütün azot üretimini kontrol eder, v.s.

Tekeller, yukarda sözünü ettiğimiz anarşiyi belirli ölçüde hafifletmişler ve dev güçleri sayesinde dünya piyasalarına kısa zamanda egemen olup, kapitalizmin içindeki çelişmeleri ihraç etmişlerdir. Kapitalizmin bir dünya sistemi haline gelmesinde tekellerin rolü çok büyüktür. Esasen, tekel olmadan, bir kapitalist emperyalizmin söz konusu edilemiyeği açıktır.

"İç savaşı önlemek istiyorsanız, emperyalist olmalısınız! (17)"

Kapitalizmi ve tekelleri ülke dışına taşmaya zorlıyan nedenleri bir kere daha sıralıyalım :

1. Cransal olarak düşen kârları mutlak olarak aynı seviyede tutmak için üretimi arttırmak ve artan üretimin satılabileceği yeni pazarlar bulmak zorunluğu.

2. Üretim artışına paralel olarak ihtiyaç duyulan bol ve ucuz hammaddeyi sağlıyacak yeni doğal kaynaklar bulmak zorunluğu.

---

(15) Şerif Hulûsi, "İktisadî Buhran ve Monopoller", Ataç Kitabevi, İstanbul, 1965, s. 14

(16) aynı eser, s. 15

(17) V.I. Lenin, (Başar), "Emperyalizm", Sol Yayınları, Ankara, 1965, s. 103 içinde Cecil Rhodes, Die Neue Zeit, yıl XVI, 1, 1898, s. 302

3. Ülke içinde gitgide çoğalan sermayenin yarattığı baskıyı hafifletmek için bir miktar sermayeyi ülke dışında bir işe yatırmak zorunluğu.

4. Ülke içindeki emekçilerin gittikçe kötüleşen yaşama şartları karşısında bilinçlenmelerini önlemek zorunluğu.

"Emperyalizmi geçiş halinde kapitalizm olarak, veya daha doğrusu can çekişen kapitalizm diye tanımlamamız gerekir" diyordu Lenin. (18) Bu söz ne kadar doğruysa, emperyalizm ilâcının kapitalizmin yıkılışını geciktirmiş olduğu da o kadar doğrudur. Çok açıktır ki, emperyalist yolla sağlanan dış fazla olmasaydı, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki emekçi devrimleri çoktan tamamlanmış olacaktı. Batılı burjuva, geri ülkelerde yaptığı soygundan kendi işçi sınıfına sus payı vermeye başlamadan önce, iki sınıf arasındaki kutuplaşma son sınırına varmıştı (19).

Emperyalizm, kapitalizmin ölümünü iki yoldan geciktiriyordu :

1. Ülke içinde aşırı derecede birikmiş olan sermayenin, değerinin düşmesini engelliyen ve sermayenin kıt olduğu geri ülkelere gidip yüksek kârlar elde etmesine imkân veren emperyalizm, ayrıca kapitalist tekellere bol ve ucuz hammadde, sudan ucuz emek sağlıyordu.

2. Avrupa işçi sınıfının gittikçe şiddetlenen kavgasını yatıştırmak için, ülke içi kârlardan fedakârlık etmeksizin; geri ülkeler emekçilerinin alınterinden sağlanan artık-değerleri kullanma imkânını yaratıyordu.

Bu ikinci etki çok önemlidir. Kapitalizmin ortadan kalkması, eninde sonunda işçi sınıfının mücadelesine bağlı bir olaydı. Emperyalist kârların bir kısmını, işçi sınıfının bazı kesimlerini satınalmak ve sınıfı bölmek için kullanan kapitalizm, belki de hayatının en kurnazca oyununu oynamıştır.

Dünya paylaşılıyor

"1860-1870 lerde, Avrupa ülkelerinin sömürgeleri, Avrupa dışındaki toprakların nisbeten küçük bir bölümünü kapsıyordu. 1876 da Afrika topraklarının sadece onda biri, Avrupa ülkelerinin sömürgesi haline gelmişti. Asyanın yarısı ve Polinezya henüz kapitalist devletlerce zaptedilmemişti.

---

(18) Lenin, a.g.e., s. 173

(19) Marks, kapitalizmin sosyalizme dönüşmesinin emekçi sınıf aracılığıyla gerçekleştirileceğini kabul etmiştir. Marks, "Das Kapital içinde hiç bir yerde, kapitalizmin iktisadî dalgalanmalar ve genel bir buhranla çökeceğini söylememiştir" (Sencer Divitçioğlu, "İktisadî Büyüme", İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1959, s. 6) Böylece, ülke içi emekçilerin afyonlanmasının kapitalizmin ömrünü uzatma konusunda önemli yeri olduğunu kabul etmek gerekiyor.

Ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde, dünya haritası kökten değişti. En eski sömürgeci İngiltere'nin peşinden, bütün gelişmiş kapitalist devletler, toprak işgaline başladılar. Ondokuzuncu yüzyılın sonunda Fransa; 9,5 milyon kilometre kare toprakla büyük bir sömürgeci güç haline geldi. Almanya, 14,7 milyon insanıyla birlikte, 2,5 milyon kilometre kare toprağı (zaptetti); Belçike, 30 milyon nüfusun (yaşadığı) 2,3 milyon kilometre kare toprağa el koydu. Birleşik Devletler, Pasifik'te çok stratejik bir yer olan Filipin Adalarını, Küba'yı ve Porto Riko'yu zaptetti, ayrıca birçok Orta ve Güney Amerika ülkesinde fiili egemenliğini kurdu (20)".

Birinci Dünya Savaşı'nın temel nedeni, kapitalist devletlerin sömürgelerdeki çıkarlarının çatışmasıdır. Gerçekten, kapitalist tekeller, dünyanın çeşitli bölgelerini egemenlikleri altına almışlar ve yeni gelişecek tekellere işgal edecek yer kalmamıştı. Oysa, biliyoruz ki, kapitalizm ve tekeller Almanya gibi bazı ülkelerde daha geç gelişmişlerdir. Yeni yetmelerin soygundan pay istemesi, bütün dünyayı muazzam bir ateşin içine sürüklemiştir.

Zincir kırılıyor

Emekçiler ne yapıyordu bu arada dersiniz? Batı ülkelerinin emekçileri, tekellerden aldıkları "sus payları" sayesinde, savaşa karşı direnmediler. Tekellerin çıkarlarına âlet olmuşlar ve savaş alanlarında kardeşlerini öldürmüşlerdi. Dünya çapında genişleyen kapitalizmin, kendi ülkesindeki emekçi hareketlerini bastırabileceği anlaşılıyordu. O halde çıkar yol neredeydi?

Bütün mesele, biraz daha geniş görüşlü olup, kapitalizmin son aşamasının doğru bir çözümlemesini yapabilmekteydi. Çözümü doğru yapanlar, başarıya ulaştılar; yapamıyanlar da, önce revizyonist oldular, sonra da "kapitalizmin bekçi köpekleri" haline geldiler.

Kapitalizmin son aşamasını doğru çözümleyen Lenin, kapitalist zincirin mutlaka kırılması beklenen yerden kırılmıyacağını, çünkü koşulların değişmiş olduğunu ortaya koydu. Kapitalizm bir dünya sistemi haline gelmiş, ülke sınırları eski önemini yitirmişti.

XX. yüzyılın Sosyalist devrimleri, "emperyalizme ve kapatilizme karşı" verilen ulusal kurtuluş savaşları, emperyalizmin artık eskisi kadar kolaylıkla askeri işgal yöntemini kullanamıyacağını gösteriyordu.

Yeni mide bulantıları

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kapitalizm, kolay kolay kendisine gelemedi. Buhranlar birbirini izledi; sosyalist devrimden esinlenen emekçi hareketleri kapitalizmin ayaklarının altındaki toprakları sallamaya başladı. Bur-

(20) **Lev Leontyev, "Fundamentals of Marxist Political Economy", Novosti Press Agency Publishing House, Moscow, 1965, s. 92**

juva sınıfı, nihayet yüzelli yıldır kutsal diye ilân ettiği demokrasiden vazgeçmeye karar verdi. Önce Portekiz'de sonra da İtalya'da faşizm kuruldu.

Uzun uzun faşizmi anlatmaya niyetimiz yok. Sadece, faşist egemenliğin büyük burjuvazi - büyük toprak sahipleri işbirliğine dayandığını ve aynı zamanda zıtlaşmaları önlemek için güçlü bir orta sınıf yaratmaya yöneldiğini belirteceğiz.

Nihayet, 1929 yılı geldi çattı. Kapitalizm, o zamana kadar görmediği bir buhranla karşılaşıyordu. Bulantı o kadar şiddetli olmuştu ki, ilâçlar bir işe yaramamıştı. Kapitalizm yıkılmak üzereydi. Amerika'da buğday ve mısır yakacak yerine kullanıldı, milyonlarca domuz imha edildi, pamuklar toplanmadan bırakıldı; Danimarka'da sığır sürüleri yokedildi; Fransa ve İtalya'da milyonlarca ton meyve denize döküldü. Öte yandan, sadece 1934 yılında - yani buhranı izliyen ilk yılda - kapitalist ülkelerde 2,4 milyon insan açlıktan öldü (21).

Buhranın kapitalizme en büyük etkisi, kapitalist devleti, bizzat kapitalizm hastalığına hastabakıcı olarak tâyin etmesidir. Devlet, büyük buhrandan sonra, kapitalizmin yaralarını nasıl saracağını ve onu nasıl birkaç gün daha fazla yaşatacağını düşünürken; öte yanda iki yeni faşist ülke, bu işin "öyle değil böyle" yapılacağını gösterdiler. Almanya ve İspanya'da, "demokrasi aşığı burjuvazi" demokrasiyi kendi elleriyle boğdu. Almanya'nın âkıbetini hepimiz biliyoruz. İspanya'nın ekonomik sistemi de çoktan iflâs etmiştir.

Yeni bir yöntem

Yukarda, kapitalist emperyalizm için askeri işgal yolunun sosyalist devrimler ve ulusal kurtuluş savaşlarından sonra kapanmaya başladığını belirtmiştik. Tabiî bu hiçbir zaman, epmeryalizmin yokolduğunu, azaldığını yada durduğunu göstermez. Emperyalizm, eskisinden daha şiddetli bir soygunu sürdürmektedir. Yeni soygun yönetimine "yeni sömürgecilik" deniyor. Yeni sömürgeciliğin ayrıntılarının incelenmesini ise, bundan sonraki yazımıza bırakıyoruz.

---

(21) aynı eser, s. 73

FKF

SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ

SOSYALİST FİKİR KULÜBÜ

YAYINLARI:

1 - Çağımızın Temel Sorunu

2 - Sosyalizm ve Türkiye

3 - Marksizm—sosyalist

dünya görüşü—

TÜSTAV